

ELEUSIS

A una vintena llarga de quilòmetres d'Atenes, enfront de l'illa de Salamina, en el camí cap a l'Ítisme de Corint i ja en les fronteres de l'Àtica, es troba Eleusis, que fou el principal santuari dels Atenesos després de l'Acròpolis. Malgrat que l'antiga Eleusis (ara Elefsina) està envoltada ara d'un paisatge industrial, amb xemeneies i refineries, el ressò del caràcter sagrat d'aquest lloc ha arribat fins avui i al lloc hi ha actualment una església ortodoxa, com passa amb tants altres llocs sagrats precristians.

El santuari d'Eleusis té a veure amb cultes preolímpics, vinculats a l'adoració de la fertilitat i de la deessa de la terra, que en la mitologia grega era Dèmetèr, germana de Zeus i la filla del qual, Persèfone o Koré, fou raptada per Hades. Dèmetèr, després del rapte i sense saber què havia passat amb la seva filla, es llençà a la recerca. Tots els qui anava trobant tenien por de dir-li la veritat, però fou un home d'Eleusis qui li confessà que havia estat raptada per Hades, just al davant d'una gruta que hi havia allí i que comunicava la terra amb l'inframón, la possessió d'Hades. Com a recompensa, Dèmetèr va permetre que s'establís allí un santuari.

Per tal de recuperar la seva filla, Dèmetèr deixà la terra eixorca; tallà la connexió entre cels i terra impedint que res no creixés, fins que el consell del déus va obligar Hades a retornar Persèfone establint que passaria un terç de l'any amb Hades, un terç amb Dèmetèr i un terç amb qui ella volgués, en una clara al·lusió al cicle vegetal i a les tres estacions del clima mediterrani.

D'aquesta manera a Eleusis es va establir un culte de tipus tel·lúric, relacionat amb la fecunditat, que arribà a ser molt important per als atenesos. Cap al final de l'adolescència, els joves ciutadans eren iniciats als 'rituals eleusins'; això implicava una peregrinació i un ritual sagrat que no es podia revelar sota pena de la vida (però que coneixem aproximadament per indiscrecions d'època romana). Les dues divinitats, Dèmetèr i Persèfone, –les responsables de la fructificació de les plantes, en especial dels cereals– patrocïnaven una processó nocturna amb torxes i un ritual iniciàtic a l'interior d'un edifici especialment preparat, el Telesterion.

La major part dels edificis del santuari es van construir al segle IV a.C., tot i haver estat projectats en època de Pèricles perquè les dissorts produïdes per la derrota en la Guerra del Peloponès impedí bastir-los amb anterioritat.

A la banda de l'entrada, al costat de la muralla que protegia en conjunt arquitectònic des de l'època arcaica, hi havia la font Kalíkoros, necessària per a les ablucions de purificació obligatòria abans d'entrar al recinte sagrat. Encara és possible veure el Pati Sagrat on es concentraven els pelegrins. Els Grans propileus permetien l'accés al Camí Sagrat (Via Sacra) que passava pel davant del Plutoneion, la gruta per on es feu fonedís Hades després de raptar Persèfone, i conduïa el pelegrí a l'edifici més important de Delfos: el Telesterion, temple quadrat amb un autèntic bosc de columnes, més o menys laberíntic, on es feia la iniciació dels joves després de la desfilada de les Eleusines. Sembla que el ritual, que durava nou dies, comportava una meditació feta a partir de consumir blat humit i una coronació de l'iniciat amb una garlada d'olivera (o de pàmpols), fruits de la terra típicament atenesos.

Al santuari hi havia relleus de Dèmetèr i la seva filla Persèfone. De vegades els atributs d'ambdues deesses es confonen. Al seu costat apareix associada la figura

de Triptolomé un déu nen recollit per elles i que fou qui ensenyà els humans a conrear els cereals.

Els rituals d'Eleusis començaven a principis de la primavera, amb la celebració dels anomenats 'misteris menors' a Agra (prop d'Atenes). En aquest moment ens 'mistoé' o iniciats participaven en les quatre primeres etapes de la revelació dels misteris de Demèter i Persèfones (o 'Koré', en grec 'la verge'). A la tardor es feien les cerimònies dels 'Grans misteris', que començaven amb el trasllat dels objectes sagrats d'Eleusis a Atenes. Com en tots els misteris, l'iniciat a Eleusis havia de passar pels tres moments: accions (dròmena), visions (horòmena) i la lectura d'un text (legòmena), en una seqüència molt estructurada i segurament pensada per produir un cert terror sagrat. En tant que culte d'origen agrari es tractava de reviu simbòlicament la idea de la mort i la resurrecció fecunda de la terra.

Les cerimònies incloïen un discurs del sacerdot als candidats, la purificació en el mar, un ritual de sacrifici i una gran processó a través del Camí Sagrat que s'iniciava al cementiri del Ceràmicos d'Atenes i portava a Eleusis, on es feien les cerimònies secretes. Durant segles els sacerdots dels misteris només podien pertànyer a dues famílies aristocràtiques, els Eumòlpides (de rang superior) i els Cèrices. Al segle III a.n.e. l'Estat es feu càrrec del culte –que Atenes ja havia regulat des dels temps de Solò– i això comportà una democratització del culte. Als misteris s'hi admetia tothom amb la condició que parlés grec (cosa que permeté iniciar nombrosos romans), fos home o dona, lliure o esclau.

El culte eleusí, passà de Grècia a Roma i va durar fins l'any 381, quan l'emperador Teodosi ordenà la clausura del santuari, però és molt probable que el culte perdurés fins a finals del segle IV d.C. quan el rei visigot Alaric I saquejà i destruï la vila. L'escriptor nord-americà Henry Miller començà a Eleusis el trajecte per Grècia que descriu al seu llibre EL COLÓS DE MARUSI, un dels millors relats viatge que mai s'han escrit.